

STEFAN HEDLUND:

Att förstå sovjetisk utrikespolitik

Den politiska liturgin gör det svårt att förstå sovjetisk utrikespolitik. Genom att studera hur man reagerat i en liknande situation tidigare kan man försöka finna en politisk doktrin. Slutsatsen av ett sådant studium blir att den ideologiska retoriken dels bildar ett slags rökriddå framför traditionellt supermaktspel och dels i viss utsträckning tjänar ett internt legitimeringssyfte för regimens politik. Det finns mycket som pekar på att sovjetisk utrikespolitik kommer att gå mot större isolationism.

Med nya ledare i Kreml och med fortsatt kris i nedrustningsförhandlingarna, ställs ökade krav på skapandet av en reell förståelse av den sovjetiska utrikes/säkerhetspolitiken. Samtidigt är detta kanske den allra mest ogenomskinliga sidan av Sovjetsamhället. Efter det senaste maktskiftet i Kreml tvangs amerikanska CIA att något skamsat ursäktas sig för att man ändå in i det sista hade spekulerat fel i personfrågan, och då bör det påpekas att spekulationer kring vad olika grupperingar står för och vilken politik de vill driva, står ett betydande steg högre på svårighets-skalan än de rena personfrågorna. Ändock är frågorna kring den sovjetiska utrikespolitiken av sådan betydelse att vi måste ta oss an dem, och vart vänder vi oss då för att söka förståelse?

Vilddjur, tiger eller björn?

Ett sätt är givetvis att söka sig till den västliga forskningen på området, varifrån vi kan lära oss att vi egentligen ingenting vet. Beträffande den grundläggande filosofin bakom sovjetisk utrikespolitik har den amerikanske statsvetaren William Welch identifierat tre olika västliga uppfattningar eller "skolor", vilka han karakteriserar med analogier från djurriket. Enligt en sådan skola bör Sovjet uppfattas som Uppenbarelsebokens apokalyptiska vilddjur, dvs som oföränderligt aggressivt och expansionistiskt. Enligt en annan är parallellen med en åldrande tiger mera tillämplig, dvs oförändrat aggressiv men dödar med större urskillning efter hand som ålder och mognad tilltar. Slutligen kan Sovjet ses som den neurotiska björnen, dvs normalt

Stefan Hedlund är forskarassistent vid institutionen för öststatsstudier vid Uppsala Universitet.

fredlig och godmodig men aggressiv om den provoceras.

Skillnaden mellan dessa tre bilder är givetvis av avgörande betydelse för vårt bemötande av den sovjetiska utrikespolitiken. I de första två fallen kan konspirationsteoretikern hävda att alla fredsutspel och fredsinviter blott är avledande skenmanövrer i syfte att förbereda nästa framflyttning av positionerna. Den avhoppade sovjetiske forskaren Michail Voslensky skulle falla inom denna grupp, då han i sin bok *Nomenklatura* hävdar att den härskande klassen i Sovjet är oföränderligt expansiv, möjligen

---

"Krigsfruktan" ingår som en mycket viktig ingrediens i den "inrikes" utrikespolitiken.

---

med den modifikation att man strävar efter expansion utan krig, dvs man söker samtidigt bevara den egna klassens makt såväl som säkerhet.

Om vi ansluter oss till denna typ av analys måste vår inställning till Sovjet vara oföränderligt misstänksam, och en politik à la Ronald Reagan, med syfte att söka "bomba" ryssarna till förhandlingsbordet kan ha ett visst fog för sig. Om vi emellertid ansluter oss till den senare tolkningen, måste vår inställning bli den motsatta. Om det ligger sanning i den påstådda sovjetiska fruktan för att bli anfallen, för att återigen – som 1941 – drabbas av ett angreppskrig för vilket man inte är förberedd, i så fall finns det ett stort utrymme för "förtroendeskapande åtgärder" av den typ som disku-

teras under Stockholmskonferensen. Enligt denna tolkning bygger den till synes aggressiva sovjetiska utrikespolitiken helt enkelt på en fruktan för att bli underlägsen, och varje försök att möta aggression med aggression kommer i så fall endast att utlösa ytterligare sovjetiska ansträngningar att skydda de egna gränsernas "heliga okränkbarhet".

Givetvis är det lika orimligt att entydigt ansluta sig till endera av de föreslagna bilderna som det är svårt att avgöra i vilken grad olika bevekelsegrunder dominerar. Även om det säkerligen ligger mycket i talet om det ryska folkets stora fruktan för ett nytt krig, så kan detta lika gärna vara ett vapen att effektivt utnyttja i den interna progagandan, som det kan vara en genuin uppfattning hos dem som håller de faktiska besluten om krig och fred i fliken av sin toga. Det faktum att Sovjetstatens hela historia har präglats av interna och externa, varma och kalla, krig, kan visserligen förklara att gemene man fruktar kriget men behöver inte innebära att parti- och statsledningen gör det. Det enda som är helt klart, är att denna "krigsfruktan" ingår som en mycket viktig ingrediens i den "inrikes" utrikespolitiken. Vi återkommer till denna nedan.

Kremlologernas arbete

Om vi nu i stället för att lita till den västliga forskningen i stället söker att själva gå till källan, kommer givetvis även vi att drabbas av de svårigheter som har bidragit till att göra den västliga bilden av Sovjet så splittrad. Varje studium av sovjetiska uttalanden, pamfletter, partiprogram och andra dokument med utrikespolitisk anknytning, försvåras i

mycket hög grad dels av det snåriga språkbruket dels av den stora svårigheten att avgöra vad som blott är slentrianmässigt upprepande av gamla dogmer och vad som faktiskt är betydelsebärande. När t ex presidentkandidaten Romanov säger att "aldrig har imperialismens totala sammanbrott varit så nära förestående som nu, och aldrig har Sovjetunionen varit så starkt som nu", betyder detta då överhuvud taget någonting?

Det är här som kremlologerna träder fram till för att söka skilja agnarna från vetet. Genom ett flitigt och långvarigt läsande av de politiska ledarnas tal och skrifter kan man skaffa sig en känsla för vad som är nytt och vad som är testugande. Denna känsla är emellertid inte lättköpt, då det ofta rör sig om subtila ordval, ändrade verbformer och andra finesser som det ryska språket erbjuder så rikhaltiga tillfällen till.

Kremlologens grundläggande hypotes är emellertid att det i ett samhälle av den sovjetiska slutenhetsgraden, där debatt och fritt meningsutbyte är sparsamt förekommande, måste finnas något sätt att till "kadrerna" förmedla information om eventuella förändringar i maktkonstellationer och om policy i olika frågor. Det är denna "esoteriska" kommunikation som man antar förmedlas via språkliga nyanseringar, och om det är möjligt för de sovjetiska "kadrerna" att uppfatta dem så är det också möjligt för ett tränat västerländskt öga.

Det kvarstående dilemma är emellertid att det inte finns någon teori för vilken roll de svulstiga uttalandena spelar i sovjetsamhället. Vid ett yligt betraktande får man närmast ett intryck av att det rör sig om ett slags sovjetisk liturgi, dvs

att parollerna, slagorden och de stereotypa uttalandena om östs förträfflighet och västs förkastlighet hänför sig till en annan verklighet, till det sovjetsamhälle som *borde vara*, inte till det som faktiskt är. I denna tolkning kommer uttalanden om "imperialismens vapenskramlande vettvillinger" och "de fredsälskande broderfolkens uppriktiga strävan efter fred och nedrustning" också att få en annan innebörd. Det som för det västerländska örat kanske ter sig barockt, förljuget och kanske direkt löjeväckande, kommer då för sovjetmedborgaren att ansluta sig till sovjetsystemets logik, så som det borde vara. Att det sedan inte faktiskt förhåller sig så hänför sig till den andra verkligheten – den som är – och mellan de två behöver det inte nödvändigtvis finnas något samband.

Om det nu är så att den offentliga retoriken fyller en väsentlig funktion i relation till sovjetsystemets logik och legitimitet, då blir det givetvis ännu svårare att urskilja vad som är betydelsebärande och vad som är liturgi. Det gäller då att skapa en teori om hur förändringar i den faktiska situationen påverkar liturgin – om den gör det över huvud taget – och att dessutom skilja det som är betydelsebärande inåt från det som är betydelsebärande utåt. Vissa uttalanden kommer givetvis att vara avsedda för hemmapubliken enbart medan andra utgör utrikespolitiska signaler. De två kommer att uppträda i olika skepnad och vi måste således skapa en teori för hur man "översätter" den ena till den andra.

Slutligen kan vi inte ens vara säkra på att man i Sovjet har kontroll över den egna propagandan. Ett utmärkande drag i Reagan-administrationens utrikespoli-

tik har varit att man har börjat använda sovjetiska metoder. Medan den traditionella propagandan i väst huvudsakligen har sökt använda logisk argumentering för att påvisa sovjetsystemets underlägsenhet, har Reagan börjat använda samma moraliska och ofta direkt vulgära svepande argumentation som Sovjet trots sig ha monopoliserat. Det är mycket tydligt att denna omsvängning har skapat stor förvirring i de sovjetiska leden, och som svar har man ytterligare trappat upp den egna propagandan. Reagan jämförs öppet med Hitler och de politiska skämtteckningarna har blivit allt mera bloddrypande och hårresande, med hakkors, Davidsstjärnor, liemän, stympade lik och amerikanska stridsflygplan i en tämligen skräckinjagande blandning, som avlägsnar sig allt mera från den traditionella kapitalisten i jacket och stjärnbanér som med svältande arbetslösa i bakgrunden tuggar i sig jordgloben med en skiva gåslever på toppen.

Resultatet har blivit att man lyckats skrämja den egna befolkningen till den grad att man funnit det nödvändigt att samtidigt gå ut med överslättande förklaringar och försäkringar om Sovjets militära styrka, och detta underlättar givetvis inte uppgiften att ur retoriken särskilja det som faktiskt är betydelsebärande.

Avsikten med dessa kritiska synpunkter på kremlologernas arbetsmetoder är emellertid inte att helt fördöma deras angreppssätt. Trots allt finns det föga alternativa vägar att komma till kännedom om vad som pågår i Kreml, och en sådan kännedom är av stor betydelse för utformningen av den löpande utrikespolitiken. Framför allt vid ledarskiftet kan nya uttryckssätt eller ett nytt ordval

indikera en kursändring av något slag och sådana indikationer måste vi vara lyhörda inför. Avsikten har snarare varit att höja ett varnande finger genom att peka på de många svårigheter som finns, och detta kan kanske tom ses som en liten apologetik för de kremlologer som ibland spekulerar "fel". För att sluta i en mera positiv ton, bör vi kanske även påpeka att kremlologin är mindre suspekt än den först verkar. Medan det som står i tex Svenska Dagbladet ibland har föga att göra med regeringen Palmes utrikespolitik, kan vi vara helt övertygade om att det som står i Pravda till fullo överensstämmer med regeringen Tichonovs politik. *Signalerna* är således riktiga, det är *tolkningarna* som ibland haltar.

Studier av det förgångna

Om vi avlägsnar oss från det omedelbart aktuella perspektivet, finns det emellertid även ett annat sätt att nalka oss den sovjetiska utrikespolitiken, nämligen genom att studera hur man i det förgångna har reagerat i vissa givna situationer. Härigenom kan man eventuellt sluta sig till något gemensamt mönster, dvs till framväxten av en utrikespolitisk doktrin. Samtidigt erbjuder detta angreppssätt även en möjlighet att på ett handfast sätt skilja den ideologiskt betingade utrikespolitiken från det ofta pragmatiskt betingade utrikesagerandet. Den stora faran med denna metod är givetvis dels att ideologi är en gummimask som kan trängas utanpå snart sagt allt handlande och att gränsen mellan ideologi och pragmatik kanske därför är delvis en illusion, dels att även det pragmatiska handlingsmönstret kan förändras över tiden och

att det därför kan vara vanskligt att dra allmängiltiga slutsatser på dessa grundvalar.

Det första vägskälet för sovjetisk utrikes- och säkerhetspolitik inföll under kriget med Polen 1920–21. Inledningsvis var Polen angripare och Sovjet tvangs att försvara sig långt in på eget territorium, men efterhand som Röda Armén lyckades krossa de vita arméerna i inbördeskriget och därigenom även få kraft att föra kriget med Polen över på polskt territorium, aktualiserades den ideologiskt viktiga frågan om det var ett klasskrig eller ett nationellt krig. I det förra perspektivet kunde fred med den borgerliga polska regeringen inte accepteras, utan kriget måste föras vidare till dess regering kunde störtas och fred slutas med Polens folk. I det senare perspektivet däremot, kunde fred med Polen accepteras så snart inkräktarna fördrivits från rysk mark. Skillnaden mellan de båda var givetvis den mellan tron på världsrevolutionen eller ett accepterande av Versailles-systemets nationalstatsgränser. Som händelserna utvecklades – med krossandet av sovjetregimerna i Ungern och Bayern – övergick teorin om världsrevolution till principen om "socialism i ett land".

I och med att nationalstatsprincipen på detta sätt lades fast, kom också *Kominterns* (den kommunistiska internationalens) grundläggande princip om "proletär internationalism" att förändras. I stället för solidaritet mellan världens kommunistpartier kom Stalins tes om att "En internationalist är den som utan förbehåll, utan att tveka och villkorslöst är beredd att försvara SSSR". Grunden var lagd för byggandet av ett

sovjetimperium med centrum i Moskva, och världens övriga kommunistpartier blev genom *Komintern* lydiga redskap i Stalins händer. Att pragmatiken hade segrat över ideologin, visas också av att Stalin år 1943 upplöste *Komintern* som en gest åt sina tillfälliga allierade i väst. I ännu högre grad illustreras detta dessutom av Molotov-Ribbentrop-pakten, där vi knappast kan acceptera den sovjetiska historieskrivning som säger att pakten var ett genialt drag av Stalin i syfte att ge Sovjet mera tid att förbereda sig för ett oundvikligt krig mot fascismen.

Nästa steg i denna process var sökandet efter säkerhetspolitiska allianser, och här erbjöds det första tillfället i de befriade östeuropeiska staterna. Principen om *proletär internationalism* ersattes av principen om *socialistisk internationalism*, och på samma sätt som utländska kommunistpartier tidigare styrts via *Komintern*, kom nu de östeuropeiska folkdemokratierna att styras via principen om "broderlig hjälp och samarbete". Att det var fråga om traditionell stormaktspolitik illustreras av det samarbete som inleddes i Ungern 1956, och som i Prag 1968 kom att kodifieras i den sk Breznev-doktrinen. I och med Sovjets stora ekonomiska överlägsenhet inom Comecon och militära överlägsenhet inom Warszawa-pakten, framstår principen om den formella likställdheten inom den socialistiska internationalismen som en illusion, och i stället framtonar Sovjet-imperialismen, på samma sätt som USA-imperialismen, i ett pragmatiskt sökande efter säkerhetspolitiska allians- och dominansförhållanden. Sovjet har visserligen startat sitt byggande senare, men principerna är desamma, i

New Delhi och Kairo, på Afrikas Horn och i Sydostasien, och överallt annars där tillfälle bjuds.

Slutsatsen av ett studium av Sovjets historiska utrikespolitiska beteende måste således bli att den ideologiska retoriken huvudsakligen tjänar som en rökriddå i syfte att dölja traditionellt supermaktspel, men även att den i viss utsträckning tjänar ett internt legitimeringssyfte för regimen politik inför det egna folket. Härigenom har vi också fört oss tillbaka till de ovan diskuterade tolkningsproblemen, och till de i grunden skiljaktiga bilderna av vad Sovjets långsiktiga politik syftar till. På denna punkt skulle tex Voslensky föra fram sin "vakum-hypotes", som går ut på att nomenklaturen – den härskande klassen – så snart tillfälle

---

Den ideologiska retoriken tjänar huvudsakligen som en rökriddå i syfte att dölja traditionellt supermaktspel.

---

bjuds någonstans omedelbart kommer att flytta fram sina positioner. Detta beteende är emellertid inte skilt från traditionellt stormaktsbeteende, utan aktualiserar blott frågan om vilket pris man är villig att betala för denna expansion? En fråga som det kanske inte ens i Kreml finns ett entydigt svar på.

Härigenom har vi kommit tillbaka till utgångspunkten, och förmodligen utan att bli mycket klokare. Vi står där fortfarande med sovjetiska soldater i Kabul, med nedskjutna jumbojetplan, med spökande ubåtar och med frågan: varför?

Varje försök att besvara denna fråga kommer att mötas av alla de svårigheter vi har presenterat ovan, och kanske är det så att det inte finns något egentligt entydigt svar, ens i Kreml. Om vi bortser från den något simplistiska uppfattningen att Sovjet arbetar efter ett slags *grand design*, en övergripande långsiktig plan kring vilken det finns enighet i Kreml, och i stället accepterar hypotesen att det sovjetiska maktspelet även på hemmaplan är precis så slutet och komplicerat som det ter sig från vår horisont, i så fall finns det inga enkla svar på dylika frågor. Varje faktisk händelse kommer att vara resultatet av en viss konstellation av intressen och individer med varierande intressen, och om denna situation är svår att klarlägga i Moskva, så är den givetvis inte lättare att lösa i väst.

Detta resonemang för oss emellertid in på det kanske intressantaste problemet i sammanhanget, nämligen den "inrikes" utrikespolitiken. Även om våra möjligheter att förstå varför vissa saker händer är mycket begränsade, så är våra möjligheter att bedöma vilken inverkan vår politik kommer att få på den sovjetiska inrikespolitiken troligen betydligt större.

Rivaliserande fraktioner

Den grundläggande hypotesen bakom en sådan ansats är precis att den sovjetiska makteliten består av rivaliserande fraktioner, med olika intressen och med olika maktbaser. Om vi kan skapa oss en bild om vilka dessa grupper är och vad de strävar efter, kanske vi också kan bedriva en sådan politik att vi indirekt stöttar den grupp som förespråkar den för oss fördelaktigaste politiken.

För att kunna identifiera sådana grupper måste vi börja med att avlägsna oss från den traditionella uppdelningen av sovjetsamhället i parti- och statsapparat. Alla som är av någon betydelse i Sovjet är givetvis partimedlemmar, och när vi därför identifierar *partiet* som en aktör, menar vi därmed partiets *apparat*, dvs de heltidsanställda byråkrater som endast ägnar sig åt parti frågor. Ett utmärkt exempel härpå är Konstantin Tjernenko, som för tillfället innehar posten som partichef. Hela hans karriär har ägnats åt partiets interna personalfrågor, den sk kaderpolitiken, och det är inte känt att han skulle ha haft reellt ansvar för någon del av ekonomin. Det är framför allt denna grupp som Voslensky inkluderar i sin nomenklatura, och det har länge ansetts att detta är de reella makthavarna i Sovjetunionen. Målet för deras verksamhet antages vara att öka den personliga makten och välfärden.

En annan grupp som på senare tid fått allt tydligare konturer är *militären*. Målet för denna grupp är givetvis att öka Sovjetunionens militära makt och därmed utrikespolitiska styrka, och även om det en gång fanns en klar intressegemenskap på denna punkt, så är detta inte längre lika säkert. Det finns allt mera som pekar på att militären upplever att partiets *apparattjiker* sätter den egna säkerheten och välfärden framför en alltmåra nödvändig effektivisering av ekonomin. Brezjnevs med tiden allt mera letargiska styre ledde till allt öppnare korruption och ekonomisk stagnation, vilket på längre sikt givetvis hotar även högprioriterade militärintressen. I denna belysning kan vi se Andropovs disciplin- och antikorrptionskampanjer som ett

sätt att försöka lägga locket på köttgrytorna, och vi kan ävenledes se stabschefen Ogarkovs beramade presskonferens efter nedskjutningen av den koreanska jumbojeten, som ett slående tecken på att militären under partiapparatens kraftlösa styre hade passat på att flytta fram sina positioner.

Den tredje grupp som vi här skall arbeta med kan vi något lösligt kalla *teknokraterna*, och det är dessa som har det huvudsakliga intresset av att den ekonomiska stagnationen häves. De är yngre och därför mera intresserade av den långsiktiga utvecklingen, och samtidigt har de inte kommit så nära köttgrytorna att de har alltför mycket investerat i det nuvarande systemets fortbestånd. I den-

---

Den sovjetiska makteliten består av rivaliserande fraktioner med olika intressen och med olika maktbaser.

---

na mycket heterogena grupp inkluderas således reformvänliga ekonomer, effektivitetsintresserade industriledare och kanske även de inom partiet som är för en mera konsumentvänlig politik i allmänhet. Gruppen inkluderar givetvis *inte* den tunga industrins män, de sk stålätarna, vilka har allt intresse av att stödja militären.

Det är mellan dessa tre grupper som kampen om resurserna står, och i takt med att de senare blir allt knappare kommer också kampen att bli allt hårdare. Vi har tex redan märkt tecken på att det finns en växande "nedrustningsfalang".

Parties ideologiska tidskrift *Kommunist* publicerade förra hösten en ledare där man allvarligt varnade för fortsatt kapprustningshysteri, något som givetvis kan tolkas som ett slags "partiets rop på hjälp" inför allt mera pockande militärintressen. Likaledes kommer reformförespråkarnas krav på decentralisering i uppenbar konflikt med militärens krav på centralstyrning och strikt prioritering.

Det avgörande i denna kamp om resurserna och den långsiktiga politiken är var respektive grupp hämtar sitt stöd, och i detta resonemang ligger inga illusioner om allmänna val eller folkliga missnöjesyttringar av allvarligare natur. Det är snarare en fråga om vilken grupp som kan skapa störst legitimitet för sin politik, dvs som kan bäst motivera befolkningen till nya ansträngningar och därigenom lova sina "klienter" störst utdelning för eventuellt stöd. På denna punkt skiljer sig de tre grupperna markant åt.

Partiapparaten hämtar sin legitimitet i själva grundvalarna för sovjetssystemet; revolutionsidealen, partiets ledande roll, den fortsatta kampen för att fullborda socialismen osv. I takt med tilltagande stagnation, korruption och allmän upplösning har emellertid denna legitimitet börjat flagna. Det blir allt svårare för det gamla gardet att övertyga dem som knacker på dörren om att den inslagna vägen leder till annat än katastrof. I denna situation framstår *militären* med en ny legitimitet, byggd på ordning och reda men samtidigt även på det faktum att man både utgör garanten för sovjetstatens fortbestånd i en fientlig värld och det enda område där denna stat verkligen har lyckats uppnå full paritet med väst. I strävan efter lag och ordning har militä-

ren även fått god draghjälp av KGB, som inledde sin kampanj mot den korrumpade partiapparaten genom skandalerna kring Brezjnevs familj, och som nu tycks fortsätta genom att göra affär av det stora kalas där Leningrads förre partichef Romanov gifte bort sin dotter och där det ryktas att berusade gäster skall ha ägnat sig åt att krossa den gamla tsarfamiljen Romanovs ovärderliga porslin. Utan KGBs goda minne torde dylika rykten knappast kunna spridas om partiets ledande figurer. Återstår då den tredje gruppen, *teknokraterna*, och för dessa tycks det för närvarande vara svårt att visa upp annan trumf än att man på lång sikt företräder den enda möjliga vägen.

Maktkampen och utrikespolitiken

För att nu övergå till att förklara vad denna interna maktkamp har för relation till utrikespolitiken skall vi använda ett exempel. Efter nedskjutningen av det amerikanska spionplanet U-2 i maj 1960, förklarade sig Chrusjtjev villig att acceptera att den amerikanska presidenten hade varit helt ovetande och att flygningen utförts på uppdrag av "vettvillingar" inom Pentagon. Detta omintetgjordes emellertid helt då Eisenhower omedelbart påtog sig fulla ansvaret och deklarerade att han varit informerad i förväg.

För Chrusjtjev var detta ett allvarligt bakslag. I maktkampen efter Stalin hade han byggt sin legitimitet på ett närmande till väst och en ökad levnadsstandard för befolkningen. Vid den berömda 20e partikongressen 1956 hade han t o m lyckats avliva den gamla marxist-leninistiska tesen om att kampen mot kapitalismen

oundvikligen måste sluta med ett krig där socialismen skulle segra. I stället kom principen om "fredlig samexistens", där kampen mot kapitalismen skulle fortsätta på det ekonomiska planet och där sovjetsystemets ekonomiska överlägsenhet till slut skulle bringa kapitalismen på fall. Följaktligen kunde man lova att inte bara gå ikapp utan även gå om USA ekonomiskt före 1980 (*dognat' i peregnat' Ssja*).

Denna politik byggde i grunden på att USAs politiska ledning bestod av "realister" medan det var ett antal "vettvillingar" huvudsakligen i Pentagon som var aggressiva, men U-2 affären, följd av Kuba-krisen och de amerikanska bombningarna av Nordvietnam 1965, var knappast ägnade att stödja denna politik. Följaktligen började man redan 1961 att åter trappa upp försvarsutgifterna och de utrikespolitiska misslyckandena var säkert bidragande faktorer till Chrusjtjevs fall i oktober 1964.

Om vi nu transponerar situationen vid början av 1960-talet till början av 1980-talet, vad finner vi då? För det första har upprepade sovjetiska fredsinviter och erbjudanden om ensidig nedrustning endast mötts av en aldrig tidigare skådad amerikansk upprustning, av en upptrappning av kärnvapenhotet i Europa och av en kategorisk vägran att förhandla. Huruvida denna bild stämmer med verkligheten är ointressant, ty det är så den framställs i Sovjet, väl underbyggd av de västliga freds rörelserna som, tillsammans med folken i öst, protesterar mot de amerikanska kärnvapnen. Läger vi sedan till detta att det nu torde vara uppenbart att man inte inom överskådlig tid kommer att varken gå ikapp

eller gå om USA, vad återstår då av Chrusjtjevs doktrin om "fredlig samexistens"? Är det inte snarare så att västs bojkotter och ekonomiska sanktioner har förstärkt den sovjetiska bilden av USA som oföränderligt aggressivt och imperialistiskt, militärt såväl som ekonomiskt? Vilken legitimitet kan då *teknokraterna* skapa för sina förslag om reformer och nedrustning?

Mot större isolationism

Facit av den sovjetiska utrikespolitiken efter Stalin är att man i takt med att man allt mer har öppnat sig för västlig livsstil och västlig teknologi, har blivit allt mera medveten om att man inte har kunnat matcha livsstilen och inte har kunnat tillgodogöra sig teknologin. I denna belysning förefaller det rimligt att anta att det finns en grupp i Sovjet som anser att hela den "fredliga samexistensen" var fel från början till slut. Man har varken vunnit ekonomiska eller militära fördelar, men har i stället skapat orimliga förväntningar hos den egna befolkningen, vilka nu pockar på att bli infriade.

Det finns blott alltför mycket som pekar på att sovjetisk utrikespolitik kommer att gå mot större isolationism. Den egna propagandan förhårligar de egna vapnen på ett sätt som ibland blir direkt obscen, med stridsflygare som kärleksfullt talar till och smeker sina dödsbringande maskiner; i skolan får militär utbildning allt större utrymme på schemat, och pressen talar om militärtjänsten som en viktig skola för att lära ungdomar arbetslivets disciplin; och, något förbud mot militärleksaker har knappast debatterats i Moskva.

Att den gamla tsarryska imperialismen håller på att tränga igenom Chrusjtjevs påklistrade "fredliga samexistens", visar sig också i förändringar i den officiella "liturgin". Vid de allt tätare begravningarna av framstående ledarfigurer håller det på att utvecklas en döds-

---

Sovjetisk utrikespolitik kommer att gå mot större isolationism.

---

ritual med djupt symbolvärde. Efter sin död karakteriseras Andropov i termer av sin "lysande bild" (*svetlyi obraz*), vilket för tankarna till gamla ryska ikoner, och partiet har övergått från att vara ett "kollektivt förnuft" till att vara en *vozhd*, ett gammalryskt uttryck för "hövding" eller "härförare", allt uppen-

bart ägnat att skapa en ny grund för sovjetregimens legitimitet, ett slags "neotsarism".

Förvisso är detta bara tecken, och som jag har påpekat ovan utformas den sovjetiska politiken i ett komplicerat samspel mellan olika intressen. Det torde emellertid vara viktigt att observera alla sådana tecken. För Sovjet kommer 1980-talet att innebära ett vägskäl i många avseenden, och det är viktigt att notera att den politik som förs i väst gentemot Sovjet ingalunda saknar betydelse i det inrikespolitiska spelet därstädes. Förhoppningsvis har Reagan-regimens aggressiva politik ännu inte lyckats döma de sovjetiska reform- och nedrustningsförespråkarna till nederlag, men det är i detta perspektiv som förhandlingarna vid Stockholmskonferensen bör ses.